

УДК 630.26 : 631.95 : 634.0.232

Ю.М. Біла, Л.І. Ткач

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

**ЗАХИСНІ ЛІСОНАСАДЖЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ
СТАБІЛЬНОСТІ АГРОЛАНДШАФТІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Проаналізовано досвід застосування еколого-ландшафтних підходів до лісомеліоративного облаштування агроландшафтів північної частини Луганської області на прикладі колишнього КСП ім. Кірова Марківського району. Розглянуто шляхи подальшого вдосконалення систем захисних лісонасаджень при еколого-ландшафтній організації території.

Ключові слова: агроландшафт, еколого-ландшафтна організація території, захисні лісонасадження, лісосмуга, ерозія ґрунтів.

Дослідження зарубіжних та вітчизняних учених, а також досвід ентузіастів-практиків свідчать, що єдиною альтернативою збереження родючості ґрунтів, отримання стабільних у часі та екологічно безпечних урожаїв сільськогосподарських культур є перехід на ландшафтно-екологічну, ландшафтно-адаптивну) систему землеробства [1–5]. Найважливішим, середовищетоформуючим та організуючим елементом таких систем землеробства, на думку Барабанова А.Т. та багатьох інших дослідників, є лісомеліоративні заходи [6]. Вони створюють екологічний каркас, на який опирається система землеробства незалежно від категорій землекористувачів чи форм власності. Основою цієї системи землеробства є ландшафтна організація території, якій вже підпорядковується агротехнічна складова (структура посівних площ, сівозміни, системи обробітку ґрунту та внесення добрив тощо).

Згадані принципи є загальними та актуальними для всієї України, але особливого значення вони набувають для Луганщини, де одна з найвищих в Україні потенційна небезпека прояву водної й вітрової ерозії. Для подолання цих несприятливих та загрозливих явищ в області у 1999 - 2000 рр. розроблялися Концепція та Програма впровадження еколого-ландшафтної системи землеробства на період до 2010 р. [5, 7], які передбачали низку необхідних та обґрунтованих заходів, що на початку масового оформлення державних актів на право власності на землю власникам сертифікатів на паї ще могли б створити передумови попередження розвитку ерозійних процесів та покращення екологічного стану агроландшафтів за рахунок оптимізації складу та співвідношення угідь. Планувалося зробити це шляхом збільшення видів угідь, які стабілізують середовище (лісонасадження, сіножаті та пасовища, вода, болота), при одночасному скороченні основного дестабілізуючого чинника – площі ріллі, за рахунок вилучення з її складу еродованих та підданих іншим видам деградації земель.

Однак кризові явища в економіці країни та фактичне знищення стабільності аграрного сектора економіки не дали змоги реалізувати більшість запланованих заходів. Цьому сприяла і непродуманість та поспішність заходів земельної реформи, результатом якої було тільки перерозподіл прав власності та користування землями, але ніяк не їх раціональне використання та охорона.

Що ж маємо у підсумку в лісомеліоративному облаштуванні області? За даними державного земельного кадастру на 2010 р. вкриті лісом площі займають 11,5 % території області. З них 1,1 % – полезахисні лісосмуги та 4,3 – інші захисні насадження. А що могли б мати при впровадженні еколого-ландшафтної системи землеробства, розробленої у 2000 році [7]? Про це можна судити за показниками єдиного господарства, де було запроєктовано еколого-ландшафтну організацію території у більш-менш повному складі, – колишнього КСП ім. Кірова (Просяньська сільська рада Марківського району).

У цьому господарстві еколого-ландшафтна організація території була запроєктована у комплексі з оформленням державних актів на розпайовані орні землі та сіножаті з одночасною оптимізацією співвідношення угідь. Так, за проектом розораність території тут зменшена з 56,0 до 45,7 % за рахунок вилучення деградованих та малопродуктивних земель зі складу ріллі й переведення їх у сіножаті й пасовища. Передбачено збільшення загальної лісистості з 10,8 до 19,0 %, а полезахисної – з 2,5 до 4,0 %. Розміщення, форма та межі земельних ділянок паїв за проектом «вписані» в еколого-ландшафтну організацію території з цілою системою стокорегулюючих лісосмуг та чагарникових куліс, розміщених через 100-120 м, що закріпляли поздовжні межі земельних ділянок паїв уперек схилу [8].

На жаль, запроєктована організація території у повному складі не була реалізована. Насамперед, не створено лісомеліоративний каркас (не посаджені додаткові стокорегулюючі лісосмуги та чагарникові куліси, не проведено заліснення колишніх деградованих схилових пасовищ та інших угідь).

Не зовсім повними та не завжди раціональними були заплановані у згаданому проекті лісомеліоративні заходи. Із сьогоденного погляду, потребують подальшого вивчення й доопрацювання проблеми переведення під заліснення значних площ деградованих схилових пасовищ, що через складні рельєфні та ґрунтові умови не завжди доцільно й можливо заліснювати, але які є залишками корінних степових рослинних угруповувань і одночасно є більш життєво стійкими формами в умовах лімітованого волого забезпечення. Залишення їх у складі природних кормових угідь з одночасним створенням природних заказників (ботанічних, ландшафтних тощо) у більшій мірі відповідало б екологічно-ландшафтному спрямуванню землекористування. Вони також повинні стати елементами місцевої екомережі. Можливе зменшення загальної лісистості можна було б компенсувати недостатньо використаними категоріями ЗЛН (придорожні й прибережні лісосмуги, мулофільтри, ЗЛН навколо господарчих дворів, заліснення деревними та чагарниковими породами улоговин, схилових розмивів та ярів, ремізи й пасовищно-кормові насадження тощо).

Щодо інших проблем агролісомеліорації у Луганській області, то до них у першу чергу можна віднести:

- знищення полезахисних, стокорегулюючих та прияружно-прибалкових лісосмуг під час спалювання стерні та соломи сучасними горе-орендарями, яке у останні посушливі роки набуло масового характеру;
- знищення захисних лісонасаджень при відкритому виробітку корисних копалин, яке набуло нині стихійного та грабіжницько-загрозливого

характеру, насамперед у зоні Донецького кряжу;

- неможливість збільшення полезахисної лісистості, оскільки орні землі розпайовані та за ними закріплено право приватної власності державними актами (а проектувалися додаткові лісосмуги при розпайованні вкрай рідко);
- необхідність проведення інвентаризації захисних лісонасаджень, адже востаннє вона проводилася ще у 80-х р. минулого століття.

Бібліографічний список: 1. Лопырев М.И. Эколого-ландшафтное земледелие (земледелие будущего). Программа, опыт, внедрение: науч.-практ. пособие / М.И. Лопырев.– Воронеж, 1997.– 42 с. 2. Проектирование и внедрение эколого-ландшафтных систем земледелия в сельскохозяйственных предприятиях Воронежской области: метод. руководство / под ред. М.И. Лопырева. – Воронеж, 1999.– 186 с. 3. Гладун Г.Б. Ландшафтно-екологічні засади лісових меліорацій агроландшафтів в умовах реформування земельних відносин в Україні / Г.Б. Гладун, О.М. Порошин // Зб. наук. пр. Луган. нац. аграр. ун-ту. – Луганськ: ЛНАУ, 2002. - № 19(31).– С. 18–23. 4. Методическое пособие и нормативные материалы для разработки адаптивно-ландшафтных систем земледелия / под ред. А.Н. Каштанова. – Курск: Чудо, 2001. – 260 с. 5. Белолипский В.А. Эколого-ландшафтная организация территории – основа эффективного использования земель / В.А. Белолипский, А.Н. Джос, П.А. Милехин, В.Т. Плотников // Проблемы землеустрою, земельного кадастру та екології навколишнього середовища в умовах здійснення земельної реформи. – Вісник ХДАУ. – Харків, 1999.– № 5. 6. Барабанов А.Т. Агроресомелиорация в системе ландшафтного земледелия // Итоги работ по полезащитному лесоразведению, внедрению травопольных севооборотов, строительству прудов и орошению земель в степных и лесостепных районах России и задачи на ближайшую перспективу: Мат.-лы Всерос. научн.-практ. конф. «Защитное лесоразведение и мелиорация земель в степных и лесостепных районах России (Итоги и опыт за 50 лет, задачи на ближайшую перспективу)», Волгоград, 9-12 сент. 1998 г. – М., 1999. С. 141-148. 7. Джос А.Н. Программа освоения эколого-ландшафтной системы земледелия в Луганской области на период до 2010 года / В.А. Белолипский, А.Н. Джос, В.Т. Плотников и др. – Луганск, 2000. – 56 с. 8. Милехин П.А. Ландшафтная организация территории землепользований - основа охраны земель в условиях реформирования земельных отношений / Милехин П.А., Джос А.Н., Коминова Г.Г. – Луганск, 2002. – 43 с.

Ю.Н. Белая, Л.И. Ткач

ЗАЩИТНЫЕ ЛЕСНЫЕ НАСАЖДЕНИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ АГРОЛАНДШАФТОВ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Проанализирован опыт применения эколого-ландшафтных подходов к лесомелиоративному обустройству агроландшафтов в северной части Луганской области на примере бывшего КСП им. Кирова Марковского района. Рассмотрены пути дальнейшего усовершенствования систем защитных лесонасаждений при эколого-ландшафтной организации территории.

Ключевые слова: агроландшафт, эколого-ландшафтная организация территории, защитные лесонасаждения, лесная полоса, эрозия почв.

Yu.M Bila, L.I. Tkach

CONCEPTUAL ECOLOGICAL AND LANDSCAPE APPROACHES TO PROTECTIVE FOREST MELIORATION ON THE TERRITORY OF LUHANSK OBLAST

The experiment of ecological and landscape approaches to the forest and melioration organization of agricultural landscapes in historical and spatial aspects is analysed. Conceptual approaches to protective afforestation using the ecological and landscape system of farming are considered. General problems of modern agricultural forest melioration under the conditions of land relations reformation are outlined and the experience of their salvation in Luhansk Oblast is presented.

Keywords: agricultural landscape, ecological and landscape system of farming, protective afforestation, forest belt, soil erosion.